

Doç. Dr.
Metin AKSOY

Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
metinaksoy@hotmail.de

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3118-6739>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu. / Applied
Kabul edildi. / Accepted
15/12/2020 25/12/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.840854>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Ortadoğu'nun Yapılanması ve Dışsal Müdahaleler

Structuring of the Middle East and External Interventions

Öz

Ortadoğu bölgesi uluslararası sistemin alt bölgesi olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce yeniden yapılanmaya başlamıştır. Bölgede uzun yıllar hakim güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması güç boşluğunun doğmasına neden olmuştur. Bu güç boşluğu İngiltere/Fransa gibi klasik sömürgeci devletler ve onların yönlendirmesiyle bölgenin kabile liderleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Sykes-Picot gibi planlarla bölgede egemen olmak isteyen İngiltere ve Fransa bu imkana kavuşarak bölgenin hem siyasal hem de idari yapısı üzerinde vesayet sahibi olma şansına kavuşmuşlardır. ABD, Çin ve Rusya gibi küresel güçlerin dışsal müdahaleler, yeraltı kaynakları ve jeopolitik konumu gibi faktörlerin bölgenin istikrarsızlaştırılmasında önemli rolleri olmuştur. Bu makalede Ortadoğu bölgesinin sömürgeleşme sürecinde dışsal müdahaleler, yerli işbirlikçilerinin etkisi, ikinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan sistem özellikleri ve aktörlerin stratejileri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Sömürgecilik, Dışsal Müdahaleler, Bölgesel Güç, İttifak

Abstract

The Middle East region started to be restructured as a sub-region of the international system just before the first world war. The weakening of the Ottoman Empire, which had been the dominant power in this region for several years, caused a power gap. This power gap has sought to be filled by the region's tribal leaders led by classical colonial states such as Britain and France. Britain and France, who wanted to dominate the region with plans such as Sykes-Picot, attained this opportunity and had the chance to have tutelage over both the political and administrative structure of the region. The external interventions of global powers such as the USA, China and Russia, its underground resources and its geopolitical position have played an important role in destabilisation of the region. In this article external interventions in the colonization process of the Middle East region, the effect of domestic collaborators, system features that emerged after the second world war and the strategies of the actors were analyzed.

Keywords: Middle East, Colonialism, External Interventions, Regional Power, Alliance

ATIF: AKSOY Metin, "Ortadoğu'nun Yapılanması ve Dışsal Müdahaleler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4 (Aralık 2020), s. (1565-1573)

CITE: AKSOY Metin, "Structuring of the Middle East and External Interventions", *Journal of History and Future*, 6/4 (December 2020), pp. (1565-1573)

Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan meydana gelen büyük coğrafya, tarihsel olarak küresel güçlerin veya onların desteklediği bölgesel güçlerin mücadele alanı olmuştur. Bu mücadele dinsel, ekonomik veya bölgenin jeostratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Bölgenin karaların ve denizlerin birleştiği noktada olması, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması ve kadim dinlerin etkin bir geleneğe sahip olması gibi faktörler çatışmayı kolaylaştırdığı gibi barışı da zorlaştırmaktadır.¹

Tarihsel olarak dönemin sömürgeci ülkelerinin ekonomik ve güvenlik kaygıları nedeniyle bölgeye nüfuz etme çabaları bölgenin siyasal yapısında değişikliğe neden olmuştur. Ortaya çıkartılan yapay ve mevcut olan ülkelerin sömürgeci devletlerle işbirliği yapma düşüncesi bölgenin istikrarsızlaştırılmasındaki temel faktörlerdendir. Bu nedenle bölgesel olarak oluşturulan; bağımlı, içe kapanık ve istikrarsızlık üreten yapı kendini dönüştürememiştir.

Küresel mücadeleye eklenen bölgesel güç mücadelesi bölgesel ittifakları zorunlu kılmıştır. Bölgesel devletler kendi güçlerini arttırmak veya güçlü devletlere karşı koymak için ittifak arayışı içine girmişlerdir. İttifak arayışı çoğu zaman devletlerin eşitliği ilkesi çerçevesinden öte güçlü devletin hegemonyasına girme ve/veya yönetici elitlerin işbirliği biçiminde gerçekleşerek yarı sömürge haline gelmektedirler.² İç savaşa varan çatışmalar, sosyo-ekonomik yapının çökmesi ve devlet yönetiminin otoriterleşerek halkın isteklerine cevap verememesi bunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel güç mücadelesinin tarihsel bir süreç olduğunu ve bunun dışsal bağlamda da gerçekleştiğini farklı çatışmaların niteliğine bakarak görmek mümkün. Bu bakımdan vekalet savaşlarının taraflarını ve amaçlarını analiz etmek bölgenin geleceğini görme bakımından önemli olmaktadır. Bu makalede Ortadoğu bölgesinin sömürgeleşme sürecinde dışsal müdahalelerin, yerli işbirlikçilerinin etkisiyle ortaya çıkan sistemin özellikleri ikincil kaynakların analizi yöntemiyle yorumlanacaktır.

1. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya Girişi

Birinci Dünya savaşının başlaması Ortadoğu'da yeni bir güç mücadelesinin de başlaması anlamına gelmektedir. Bu döneme kadar Osmanlı imparatorluğunun yönetsel etkisi altında bulunan bölge İngilizler tarafından yeni etki alanları olarak görülmüş ve bölgede yaşayan güçlü kabilelerle işbirliği yapılmıştır. Böylelikle Osmanlı imparatorluğunun etkisi azaltılarak aynı zamanda İngilizlere bağlı yerli işbirlikçiler de plana dahil edilmiştir. Ortadoğu'da çözüm için oluşturulan King-Crane-Komisyonunun aldığı karar olan, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan halkların ya bağımsız olmaları ya da ABD mandası altına girmeleri görüşü İngiliz ve Fransızlar tarafından reddedilmiştir.³

1 Metin Aksoy, Faruk Taşkın, "Mercidabık Düzeninden Orta Doğu'da Kaos Düzenine", Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Orta Doğu Sempozyumu, ed. Mehmet Ali Yıldırım, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2017, 163.

2 Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, çev. Yavuz Olgan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, 315.

3 Scott Anderson, Lawrence in Arabia. War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East, Anchor, London 2013, s.485-489.

Bu süreçte İngilizler, peygamber soyundan geldiğini iddia eden, Hicaz, Mekke ve Medine üzerinde söz sahibi olan Şerif Hüseyin’le prensip antlaşmasına vararak Osmanlı’nın bölgedeki etkisini sonlandırmayı amaçlamışlardır.⁴ Bölgede Osmanlı egemenliğinin son bulması karşılığında Şerif Hüseyin’in oğluna büyük Suriye’nin Kralı olma sözü verilmiştir. Bu amaçla İngilizlerin kışkırtmasıyla bölgedeki birçok kabilenin geleneksel kabile şeyhleri dayanışması ve İngiliz parasal desteği ile Osmanlıya karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma ilk olarak İngiliz subaylarının ve kimi zaman da İngiliz birliklerinin bedevi isyancılara katılması şeklinde başlamıştır. Önce Arap yarım adasını sonra ise Filistin ve Suriye’yi Osmanlılardan alarak kendi egemenliklerini ilan ettiler. Bu egemenlik aslında İngilizlerin bölgede Sömürgeci egemenliğinin Arap bedeviler üzerinden ilanıydı. 1916 yılında İngiltere ve Fransa’nın Ortadoğu’yu Sykes-Picot antlaşmasıyla kendi aralarında paylaşmış olmaları bu iddiayı desteklemektedir. Ortadoğu’nun parçalanması ve paylaşılması sürecinde yeni ülkeler kurularak yeni sınırlar ortaya çıkartılmıştır. Örneğin İngilizler tarafından Irak’ın ve Transüdü’nün kurulması Sömürgecilik açısından hem yönetmeyi kolaylaştırmış hem de bölge ülkeleriyle ittifakı genişletmiştir. Bölgenin İngiltere için önemi yeraltı kaynakları ve deniz yoluyla Mısır üzerinden Asya’ya giden yolun güvenlik altına alınmasıydı.⁵ Fransa’da ise ekonomik ve kültürel karakter ön plana çıkmaktaydı. Lübnan’daki Katolik Hristiyanların koruyuculuğunun üstlenilmesi aynı zamanda tütün ve İpek ihtiyacının karşılanması sömürgecilik motivasyonunun temelini oluşturmaktaydı.⁶

2. Dışsal Müdahaleler ve Bölgesel Güç İttifakları

Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap dünyasındaki egemen rolünü 1918’de küresel güçler olarak İngiltere ve Fransa aldı. Fransa, Mağrip, Lübnan ve Suriye’ye hakim olurken İngiltere ise Mısır, Ürdün, Irak ve Basra Körfezi’ne hakim oldu. 1945’ten sonra ABD ve Sovyetler Birliği yeni etkin dış aktörler haline gelerek oyunun kurallarını belirlediler. Her bir küresel güç bölgesel ülkelerden kimilerini himaye ederek onları ekonomik ve askeri olarak desteklemişlerdir. Bu stratejinin sonunda Ortadoğu dışsal müdahalelere açık hale gelmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra ABD bölgeye on yıl boyunca yalnız egemen olurken Rusya’nın yeniden ortaya çıkışı ve Çin’in yeni bir siyasi ve ekonomik güç haline gelmesiyle ABD’nin bu hakim küresel güç pozisyonu tehdit edilmeye başlanmıştır.

2.1. Bölge Ülkelerinin Mücadeleleri

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgeci devletlere karşı bağımsızlığını kazanarak kurulan yeni devletler de bölgesel güçler olmak için önemli pozisyonları alarak ittifaklar kurmaya başladılar. Cezayir, Fas, Mısır, Irak, Suudi Arabistan ve Suriye Arap ülkeleri olarak bölgede belirleyici olma iddiasını sürdürürken aynı iddiayı taşıyan ve Arap olmayan İran, İsrail ve Türkiye kendi pozisyonlarını güçlendirme peşindeydi.⁷ Bölgesel güç olma isteği bu dokuz ülkenin dış politika motivasyonlarının temelini oluşturmuştur. 1945 yılında Mısır’ın öncülüğünde kurulan Arap Ligi’ne üye devletler kendi çıkarlarını bu kurum içerisinde savunmaya başlamışlardır. Kuzey Afrika’daki bölgesel güç ve ideoloji mücadelesinde birbirlerine rakip olan Cezayir ve Fas, 1963 yılındaki

4 İsmail Köse, Büyük Oyunun Küçük Aktörü Şerif Hüseyin, Kronik Kitap, İstanbul, 27-218

5 Peter Mansfield, Ortadoğu Tarihi, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, 2012, 154-155

6 Sabit Duman, Modern Ortadoğu’nun Doğuşu, Doğu kütüphanesi, İstanbul, 2010, 28-29

7 <https://www.sueddeutsche.de/politik/iran-und-usa-heimliche-treffs-der-erzfeindel.1827717> (erişim 10.11.2020)

sınır anlaşmazlığı sonucu aralarında çıkan savaşta kimse kazanamamıştı. İki devlet arasında 1975 yılında başlayan Batı Sahra çatışmasının nedenleri arasında bölgesel dinamikler olduğu kadar muhafazakâr Fas ile sosyalist izler taşıyan Cezayir Cumhuriyeti vekalet savaşı yürütmüştür.⁸

Ortadoğu'da kurulmuş olan İsrail'e 1945'te kurulan Arap Birliği ve üye ülkeleri karşı çıkmıştır. Ancak birinci Orta Doğu Savaşı'nda (1948/49) Arap güçlerinin kendi aralarındaki rekabet ve her ülkenin kendi başına hareket etmesi alınan yenilginin belirleyici nedeni olmuştur. Ortadoğu'nun iki önemli devleti olan Mısır ve Suriye biryandan bölgesel rekabetlerini devam ettirirken diğer yandan birleşme yoluna giderek 1958-1963 yılları arasında kısa ömürlü olan Birleşik Arap Cumhuriyeti denemesini yapmışlardır. Ortak Pan-Arap ideolojisine sahip olmalarına rağmen her ülkenin yönetim elitleri arasındaki iktidar mücadelesinden dolayı bu birliktelik uzun süreli olamamıştır.⁹

Bölgede izole olarak varlığını devam ettiren İsrail için ittifak seçeneği pek fazla değildir. İttifaklar genellikle Arap olmayan ülkelerle yapılmıştır. 1979'daki İslam Devrimi'ne kadar İsrail'in İran ile yakın dış ve güvenlik ilişkileri geliştirmişlerdir. 1949'da İsrail'i diplomatik olarak tanıyan ilk Müslüman ülke Türkiye olmuştur. 1983 yılında her iki ülke de stratejik bir askeri anlaşma imzalayarak bölgesel güvenliklerini artırma yoluna gittiler. Ancak İsrail'in güvenliği birinci derecede ABD tarafından sağlanmakta ve bu nedenle ABD'nin bölgede varlığı devam etmektedir.¹⁰

İran ve Türkiye Müslüman ülkeler olmasına rağmen Ortadoğu'da Arap olmayan devletler olarak özel bir konuma sahiptirler. Arap ülkeleriyle sınır ve su sorunları bulunmaktadır. İran bu sorunları Irak ve BAE ile Türkiye ise Suriye ve Irak ile yaşamaktadır. Başka bir çatışma alanı ise Basra körfezidir. Basra Körfezi'nde, gücü elinde bulundurmak için onlarca yıldır Irak, İran ve Suudi Arabistan'ın iktidar güçleri üstünlük için rekabet etmektedirler. Bu rekabet alanındaki çatışma önemli bir kısmıyla da ideolojik karakter taşımaktadır. Devlet yapısı bakımından İran Şii, Suudi Arabistan Sünni bir yapılanmaya sahiptir. İran kendi pozisyonunu güçlendirmek için Irak, Bahreyn, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'daki Arap Şii nüfusunu yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Arap Körfezi ülkeleri komşu ülkenin bu davranışlarını iç güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır. Örneğin Yemen'de İran, Yemen nüfusunun en az %40'ını temsil ettiğini iddia eden Şii Husi hareketini desteklemektedir.

Ortadoğu'daki dört Arap bölgesel gücü, tarihsel olarak aldıkları pozisyon bakımından heterojen bir duruş sergilemektedir. Monarşi (Suudi Arabistan) cumhuriyetlere (Mısır, Irak, Suriye) karşıdır. Batı yanlısı devletler (1973'ten sonra Mısır, 1958'e kadar Irak, Suudi Arabistan) Batı karşıtı devletlere (1973'e kadar Mısır, 1958-2003'ten (1980'li yıllar hariç) karşıdır. Şiiliğin hakim hükümetlere (2003'ten beri Irak) karşı Sünni egemen hükümetlere sahip ülkeler (Mısır, 2003'e kadar Irak, 1970'e kadar Suriye, Suudi Arabistan) karşıdır. Suriye'deki (1963'ten günümüze) ve Irak'ta (1963-2003) iki Arap milliyetçi Baasçı rejim bile ideolojik olarak bölünmüştü ve ideolojik olarak kavgalıdırlar.

8 Peter Körner, "Kriege in Afrika", in: Jens Siegelberg, Die Kriege 1985 bis 1990: Analyse ihrer Ursachen, Lit Verlag, Münster 1991, 45-53

9 Amar-Dahl, Tamar, [Shimon Peres: Friedenspolitiker und Nationalist](#), Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2010, 74

10 Abdallatif Yadak, İsrail Güvenlik Politikası Ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 3 Sayı 9 Kış 2014, 167.

3. Soğuk Savaş Sonrası Denge

1990'a kadar Soğuk Savaş dahil bölgesel bir denge kurulmuştur. İki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği Arap dünyasındaki etkilerini rakiplerinin aleyhine arttırmaya çalıştılar. Bu mücadele neticesinde ortaya çıkan bölgesel çatışma bölgesel halklar için olumsuz sonuçlar doğursa da bu sonuçlar ile süper güçler ilgilenmediler. 1973 yılında dördüncü Ortadoğu savaşında iki süper güç ateşkes konusunda anlaştılar.¹¹

Ortadoğu'daki mücadelede güç bakımında birbiriyle karşılaştırılabilir yedi bölgesel güç aynı zamanda güç mücadelesini de dengeye getirmiştir. Eğer bir ülke bölgede çok güçlenmeye başlarsa ona karşı yeni ittifak oluşumları başlamaktadır. Örneğin Saddam Hüseyin'in Irak'ı 1980'lerin sonunda çok güçlendiğinde karşı ittifaklar kurulmuştur. 1990'dan sonra bu denge önemli ölçüde bozulmuştur. Siyasi sonuçları olan güç boşlukları ortaya çıkmıştır. Bu konuda en büyük değişiklik küresel siyasete yeni oyuncuların dahil olmasının yanı sıra Mısır'ın dış politikada geri çekilmesi, diğer bölgesel güçlerin göreceli olarak güçlenmesini sağlayan yaptırımların ortaya çıkması ve Irak'ın marjinalleşmesiydi. Diğer bir faktör de yabancı ülkelerin açık veya gizlice destekleriyle faaliyet gösteren devlet dışı aktörlerin artan önemidir.

ABD Ortadoğu'da saldırgan bir politika izlemesine rağmen bazı Ortadoğu ülkelerinin ABD ile sıkı ilişkilerde bulunmasının nedeni yönetim elitlerinin kendi güvenliğini sağlamak ve Amerikan yardımlarını riske etmemektir.¹² Kimi ülkelerin karşı çıkmasına rağmen bu kararında ısrarcı olmuş ve bunun hukuk dışı olduğunu vurgulamışlardır.¹³ Buna rağmen kendine güvenen bu küresel güç Ortadoğu'yu kendi isteğine göre biçimlendirmeye kararlı davranmıştır.¹⁴ Arap ayaklanmalarının başlangıcında 21. yüzyılın çok kutuplu dünyasında ABD'nin artık Ortadoğu'daki hegemonik bir güç rolü üstlenmeye hazır görünmediği ya da sürdüremediği ortaya çıkmıştır. Bunun nedenleri Washington iki uzun süreli ve eş eşzamanlı savaşın (Afganistan, Irak) ABD'de yol açtığı yıkıcı bankacılık ve finansal krizlerinin siyasi, askeri ve ekonomik olarak zafiyetlere yol açmasıdır. Öte yandan, küresel siyasete geri dönen Rusya, dünya gücü olarak ortaya çıkan Çin ve bölgesel güçler olarak Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkeler ile rekabet etmesi gerekmektedir. ABD, Arap ayaklanmasında ihtiyatlı olsa da onlarca yıllık stratejik hedefleri olan enerji kaynaklarına erişim, dünya ticaret yollarını güvence altına almak, İsrail'in varlığını güvence altına almak, İran'ı durdurmak ve savaşmak uluslararası terörizme karşı savaş gibi faaliyetlerine devam etmektedir. Ortadoğu ABD açısından kendi ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanabilen¹⁵ ve bu nedenle birçok gücün mücadele alanı haline gelen bölge olmaktadır.¹⁶

11 Friedrich Schreiber und Michael Wolffsohn, "[Der Krieg zum Frieden 1973](#)", İn: Friedrich Schreiber, Michael Wolffsohn Nahost Geschichte und Struktur des Konflikte, Springer Fachmedien Wiesbaden, 1989, 227

12 İlan Pappé, "Ortadoğu'yu Anlamak", NTV Yayınları, 2009, 385

13 Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Kitap, İstanbul, 2004, 607-608.

14 Bülent Aras, "ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Filistin Sorunu", Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004, 40

15 Deniz Ülke Arıboğan, "Barışı Hayal Edemeyen Bölge: Ortadoğu", Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004, 271-272.

16 Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz, Aralık 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 36, 9.

Ortadoğu’da etkin olma amacı taşıyan diğer bir güç ise Avrupa Birliğidir. AB bünyesinde kurumsal olarak Dış İlişkiler Servisi ile Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur. Dış politikada da dış ve güvenlik konusunda yüksek temsilcinin atanmasıyla daha somut politikalar izlemeye başlamıştır. Her ne kadar ulusal devletler dış politikada bağımsız hareket etmeyi tercih etseler de böylesi bir üst otoritenin oluşturulması kimi dış politika konularında ortak hareket etmenin önünü açmıştır. AB diğer güçlerin sahip olmadığı yumuşak güç unsuru olan araçlara, kaynaklarına ve deneyimine sahiptir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da birçok kez sivil görevler üstlenmiştir.¹⁷ Devam eden Libya ve Suriye krizlerinde 28 üyeli birliğin işbirliğine rağmen ulusal çıkar ayrılıklarını daha açık hale gelmiştir. Özellikle bölgede kolonyal geçmişleri olan Fransa, İngiltere ve İtalya askeri müdahalenin yanında politik olarak da kendi başlarına hareket etmeye hazırdırlar.

Rusya tarihsel olarak bölgeye önem vermekte ve bölgede önemli ekonomik çıkarlara sahip bir aktördür. Enerji ihracatından elde edilen yüksek gelirler, hızla büyüyen bir ekonomi ve Vladimir Putin’in yönetiminde kendine güvenen bir siyasi liderlik sayesinde Rusya küresel güç iddiasına geri dönmüştür. Rusya, 2002 yılında ABD, AB ve BM “Orta Doğu Dörtlüsü”nün kurucu üyesiydi.¹⁸ 2006’dan itibaren İran Temas Grubu’na dahil oldu (P5 + 1) oldu. Rusya Ortadoğu’da eskiden sahip olduğu nüfuzu yeniden elde etmek ve yeni ortaklar kazanmayı hedeflediği için çatışmalarda kendisine aracı rolünü biçmektedir. Ancak Körfez Ülkeleri üzerinde Rusya’nın çok az ekonomik ve politik etkisi bulunmaktadır.¹⁹ Rusya başlangıçta Arap baharını kendisinin Ortadoğu’da etkisinin zayıflatmak amacıyla Batının sahnelediği bir oyun olarak görüyordu. Bu arada bölgede yapısal değişikliğe neden olan hareketliliğin politik ve ekonomik nedenlerinin tespit edilmesi konusunda hükümetten talepler gelmeye başlamıştı.²⁰ Rusya’nın geleneksel olarak ittifak yaptığı Kaddafi’nin düşmesiyle Libya’da etkisini kaybetmesi ve Suriye’de Esad’ın üzerinde baskıların artması Rusya’nın bölgede etkisinin azalması anlamına da geliyordu. Bu bakımdan Libya konusunda kararsız kalan Rusya aynı hatayı Suriye konusunda tekrarlamak istemiyordu. Rusya’nın çekimsizliği nedeniyle Libya’ya yapılan uluslararası müdahale sonuçları bakımında Rusya için hayal kırıklığı olmuştu. Bu nedenle sonradan BM tarafından zorunlu tutulan askeri müdahalelere karşı çıkmaya başlamış ve Batın’ın müdahale yoluyla rejim değişiklikleri yayan ülkeleri koruma sorumluluğunu kötüye kullanmakla suçlamaktadır. Rusya Suriye’de cihatçıların iktidarı ele geçirme korkusu ya da Batı’nın nüfuzunun artma endişesiyle geniş ekonomik çıkarlarını ve eski Sovyetler Birliği toprakları dışında kalan tek askeri üs olan stratejik Rus deniz üssü Tartus’u güvence altında tutmak için ortağı Esad’a güveniyordu.²¹ Rusya Arap Baharı vesilesiyle Ortadoğu’da izlediği politikayla kendi topraklarında yaşayan Müslüman azınlıkların rejime olan bağlılıklarını ve uyguladığı politikaların çoğunluk tarafından kabulüyle bunun meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır. Böylece Arap Baharına benzer bir hareketin kendi toplalarında oluşmasını ve militan cihatçı hareketlerin oraya sıçramasını engellemeye çalışmıştır. Ruslara göre Kafkaslardaki ve Suriye’deki cihatçı gruplar arasında önemli

17 Martin Pabst, “Hard Power” und “Soft Power”. Der Beitrag der EU zu Krisenprävention, Krisenmanagement und Friedensunterstützung, in: Europäische Sicherheit & Technik, 2013, 12

18 Ralph Kass, Die EU-Nahostpolitik Im Rahmen Des Nahostquartetts. Die Europäische Union als kohärenter aussenpolitischer Akteur (2002-2008), Diplomica Verlag GmbH, Hamburg, 2010, 33

19 Alexey Malashenko, “Russia and the Arab Spring”, in: Carnegie Moscow Center, Oktober 2013, 4.

20 A.g.e. 8

21 A.g.e. 8

bağlar vardır.²² Rusya'nın bölgesel güç olan İran ile sınırları belirsiz olan ilişkisi bulunmaktadır. Rusya İran'ın nükleer ve füze programına karşı çıkarken Suriye'de Rusya ve İran benzer bir çizgiyi takip etmektedir. Rusya aynı zamanda başarılı bir arabulucu rolü oynayarak Suriye iç savaşında çaba göstermektedir. Bu doğrultuda Suriye'ye ABD müdahalesini engellemek için kimyasal silah antlaşmasını hayata geçirmişlerdir. 14 Eylül 2013 yılında ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ile Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Suriye'deki kimyasal silahların imhası konusunda anlaşmaya vardı ve Amerikan müdahalesi seçenek dışı kalmıştır.²³

Çin bölgede ilk kez siyasi bir aktör olarak bulunmaktadır. Ticari bağlantıları ve yatırımları son yıllarda önemli ölçüde genişlemiştir. Çin, özellikle enerji ithalatına bağımlıdır. Çin-Arap ticaret hacmi hızlı bir şekilde artarak 2011 yılında yaklaşık 180 milyar dolara ulaşmıştır. Çinli şirketler bölgedeki birçok inşaat projesinde yer aldıkları gibi bu ülkelerle de askeri işbirliğini de yoğunlaştırmaktadırlar.²⁴ Çin'in otoriter liderlik altında hızla büyüyen bir ekonomi için bir kalkınma modeli geliştirmesi Batıya karşı şüpheyle yaklaşan Ortadoğu liderlerine hitap etmektedir. Ortadoğulu ülkelerin daveti üzerine 2002 yılında Çin ilk kez özel elçi göndermiştir.²⁵ Çin'in esas olarak bölgeye yaklaşımı ise bölgedeki hammaddeye olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık Çin, ucuz plastik ürünlerden askeri teçhizata kadar her türlü malın ihracatını sunmaktadır. Bu arada Çin Arap ülkeler arasında oldukça popüler olmasının nedeni sadece ekonomik değil, aynı zamanda Çin'in politik stratejisi de önemli olmaktadır. Çin ile Orta Doğu arasındaki diplomatik yoğun ilişkilerde Çin, bölgenin işlerine geleneksel müdahale etmeme veya karışmama politikası izlemektedir. Avrupa Birliği veya ABD'nin aksine, Çin'in Ortadoğu ülkelerinde insan haklarının nasıl olacağına, hukukun üstünlüğüne nasıl uygulanacağına dair politikaları şart olarak öne sürmediği gibi yalnızca pragmatik ticarete yoğunlaşmaktadır. Çinli enerji şirketleri Cezayir, Suriye, İran ve Suudi Arabistan'daki yeni petrol ve gaz sahalarıyla ilgilenerek çok taraflı yaklaşımlara ve bölgesel örgütlerin katılımına özel önem verilmektedir.²⁶ Rusya gibi Çin'de kendi Müslüman azınlığı nedeniyle İslamcı radikalleşmeye karşı durmaya çalışmaktadır. Bekle ve gör tutumu Çin'e özgüdür.²⁷

Sonuç

Ortadoğu bölgesinin Batı sömürgeciliği ile tanışması Osmanlı'nın zayıflamasıyla ortaya çıkan güç boşluğu sayesinde olmuştur. Sömürgeci güçlerin bölgeye girişleri yerli kabile reislerinin işbirliği sayesinde gerçekleşmiştir. Bu dışsal güçlerin bölgedeki varlıklarının temel motivasyonları ekonomik olarak yeraltı zenginliklerinin sömürülmesi ve jeopolitik olarak güvenlik kaygılarının azaltılmasıdır. Bu planın gerçekleşmesi için bölgenin siyasal yapısı kendilerine bağlı idarecilerin atanmasıyla oluşturulurken yeni sınırlarda yapay devletler oluşturularak çizilmiştir. Bu yaklaşım bir bakıma Ortadoğu'daki istikrarsızlığın güvence altına alınması olarak yorumlanabilir.

22 Mark N. Katz, "Russia and the Arab Spring", in: Middle East Institute . 2012, 12-23.

23 <https://www.cnnurk.com/dunya/suriyede-yeniden-kimyasal-silah-iddiasi>, (erişim 11.11.2020)

24 Ahmed Kandil, China and the "Arab Spring". A new player in the Middle East?, in IEMed Brief Nr.47 2012, 2

25 <https://thediplomat.com/2014/09/china-appoints-new-special-envoy-to-the-middle-east/> (erişim 11.11.2020)

26 www.china.org.cn/english/NM-e/48288.htm (erişim 11.11.2020)

27 Ahmed Kandil, China and the "Arab Spring". A new player in the Middle East?.5

Yürütülen mücadelenin bölge sonuçları açısından en çok kaybedeni yerli halklar almaktadır. Sürekli çatışmanın ortasında ve gelecek kaygısı içinde yaşayarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Yönetici elitler halkın bu güvensizliğini kendi iktidarları açısından olumlu görerek iktidar ömürlerini uzatma imkanı bulmaktadır. Yeraltı kaynaklarının zenginliği küçük bir grup tarafından paylaşılarak sosyal adaletsizlik derinleşmekte ve zaman zaman sosyal patlamalara neden olmaktadır. Küresel güçler bu sosyal patlamaları kendi istedikleri doğrultuda yönlendirerek hem kendi içlerine sıçramasını önlemekte hem de bölgede mevcut durumun sürekliliğini sağlayarak güç mücadelesi vermektedirler.

Ortadoğu Bölgesi çok aktörlü ve çok denklemlili bir mücadele alanı olarak görülmektedir. Ülkeler kendi çıkarlarını maksimize etmek için sık sık ittifakları değiştirmek suretiyle daha güçlü pozisyon alma gayreti içindeler. Küresel güçlerde kendi aralarındaki mücadelede iyi sonuçlar almak ve hareket alanlarını genişletmek için bölgesel güçlerin bu tutumunu araçsallaştırarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Kaynakça

Aksoy, Metin ve Taşkın, Faruk. “Mercidabık Düzeninden Orta Doğu’da Kaos Düzenine”, ed. Mehmet Ali *Uluslararası Mercidabık’tan Günümüze 500 Yılda Orta Doğu Sempozyumu*, Yıldırım, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2017, 162-168.

Aras, Bülent. “ABD’nin Ortadoğu Politikaları ve Filistin Sorunu”, *Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi?* Konferansı, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004.

Arıboğan, Deniz Ülke. “Barışı Hayal Edemeyen Bölge; Ortadoğu”, *Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi?* Konferansı, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004.

Anderson, Scott. *Lawrence in Arabia. War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East*, London, Anchor, 2013.

Amar-Dahl, Tamar. *Shimon Peres: Friedenspolitiker und Nationalist*, Paderborn, [Verlag Ferdinand Schöningh](http://www.verlag-ferdinand-schoningh.de), 2010.

Arı, Tayyar. “Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi”, İstanbul, Alfa Kitap, 2004.

Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Olgan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Hubert, Wetzel. “Heimliche Treffen der Erzfeinde”, *Süddeutsche Zeitung* <https://www.sueddeutsche.de/politik/iran-und-usa-heimliche-treffs-der-erzfeinde-1.1827717>

Körner, Peter, “Kriege in Afrika”, Jens Siegelberg, *Die Kriege 1985 bis 1990, Analyse ihrer Ursachen*, Lit Verlag, Münster, 1991.

Kandil, Ahmed. “China and the „Arab Spring”. “A new player in the Middle East?” *IEMed Brief* Nr. 47, 2012, 1-5.

Kass, Ralph. Die “EU-Nahostpolitik Im Rahmen Des Nahostquartetts. Die Europäische Union als kohärenter aussenpolitischer Akteur” (2002-2008), Hamburg, Diplomica Verlag GmbH,

2010.

Katz, Mark N. "Russia and the Arab Spring, *Middle East Institute*, 2012, <https://www.mei.edu/publications/russia-and-arab-spring>

Köse, İsmail. "Büyük Oyunun Küçük Aktörü Şerif Hüseyin", İstanbul, Kronik Kitap, 2018.

Mansfield, Peter, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, 2012.

Malashenko, Alexey. "Russia and the Arab Spring", Carnegie Moscow Center, 2013, 1-34.

Pappé, İlan. "Ortadoğu'yu Anlamak", İstanbul, NTV Yayınları, 2009.

Pabst, Martin. "Hard Power" und "Soft Power". "Der Beitrag der EU zu Krisenprävention, Krisenmanagement und Friedensunterstützung", *Europäische Sicherheit & Technik*, 2013. 1-17.

Schreiber, Friedrich und Wolffsohn, Michael. "Der Krieg zum Frieden 1973", Friedrich Schreiber, Michael Wolffsohn *Nahost Geschichte und Struktur des Konflikte*, Springer Fachmedien Wiesbaden, 1989.

Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Doğuşu*, Doğukütüphanesi, İstanbul, 2010.

<https://thediomat.com/2014/09/china-appoints-new-special-envoy-to-the-middle-east/>

<https://www.cnnturk.com/dunya/suriyede-yeniden-kimyasal-silah-iddiasi>

Yadak, Abdallatif. "İsrail Güvenlik Politikası Ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 3 Sayı 9 Kış 2014, 163-175.